

KURSAD

Kur'an ve Sünnet Araştırmaları Dergisi

Journal of Qur'an and Sunnah Studies

مجلة دراسات القرآن و السنة

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kursad>

e-ISSN: 2791-8726 82

Cilt/Volume: 3, Sayı/Issue: 2, Yıl/Year: 2023 (Eylül/September)

Kur'an'a Göre Hz. Peygamber'in İnsanlara Karşı Mesuliyeti

From The Perspective Of The Qur'an Hz. Prophet's Responsibility Towards People

Mehmet Demir

Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,
Tefsir Ana Bilim Dalı

Assistant Professor, Gaziantep Islam Science and Technology, Faculty of Islamic
Sciences Basic Islamic Sciences, Department of Tafsir, Gaziantep, Türkiye
mdemir6358@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5808-7522>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 31/08/2023

Kabul Tarihi/Date Accepted: 24/09/2023

Yayın Tarihi/Date Published: 30/09/2023

Atıf / Citation: Demir, Mehmet. "Kur'an'a Göre Hz. Peygamber'in İnsanlara Karşı Mesuliyeti". *Kur'an ve Sünnet Araştırmaları* 3/2 (Eylül/ September, 2023), 80-108.

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

Yayıncı / Published by: Yaşam Boyu Eğitimi Destekleme Derneği/ Türkiye.

Öz

Kur'an'a göre insan yaratıldıktan sonra başıboş bırakılmamıştır. Hz. Âdem'den başlayarak zamanla çoğalan insan nesline karanlıklardan kurtulup aydınlığa çıkmaları ve mutluluğa ermeleri için peygamberler gönderilmiştir. Peygamberler, insanların Allah'ın dışındakileri bırakıp yalnız O'na yönelerek kulluk yapmalarına dair uyarılarda bulunmak ve kurtuluşlarına vesile olacak yolları göstermekle mükellef tutulmuşlardır. Bu bakımdan peygamberler Allah'ın insanlara lütfettiği büyük nimettir. Peygamberlere kulak veren kimseler her iki cihanda huzur bulacaklardır. Peygamberleri dinlemeyen kimseler ise dayanılması güç sonuçlara ve ağır cezalara maruz kalacaklardır. Durum böyle olunca peygamberlerin insanlara karşı mesuliyeti söz konusudur. Bu çerçevede Hz. Muhammed, Allah tarafından insanların içinden onlara peygamber olarak seçilmiştir. Hz. Muhammed peygamberlik görevini yerine getirip getirmeme hususunda mesul tutulmuştur. Hz. Peygamber, insanlara karşı mesuliyeti gereği tebliğ vazifesini ifa ederken vahyin ışığında hareket etmiştir. Hz. Peygamber insanlara karşı mesuliyetini, vahyin ışığında beşeri kabiliyetini kullanarak zaman, mekân ve duruma göre her insana veya her insan grubuna en uygun şekilde yerine getirmiş ve Allah'ın izniyle kimsenin gösteremediği başarıyı elde etmiştir. "Kur'an Göre Hz. Peygamber'in İnsanlara Karşı Mesuliyeti" başlıklı bu araştırmada ilgili konu öncelikli olarak âyetlerin bağlamında incelenmiştir. Birçok tefsirden de istifade edilmiştir. Neticede Hz. Peygamber'in kendisinden önce gönderilmiş olan peygamberler gibi tebliğ konusunda insanlara karşı mesul olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Vahiy, Mesuliyet, Peygamber, İnsan.

Abstract

According to the Qur'an, man was not left alone after his creation. Prophets were sent to the human generation, starting from Adam and increasing with time, to help them get rid of the darkness, come to the light and attain happiness. The prophets were obliged to warn people to leave everything except Allah and to serve Him alone and to show them the ways that would lead to their salvation. In this respect, prophets are a great blessing from Allah. Those who listen to the prophets will find peace in both worlds. Those who do not listen to the prophets will suffer unbearable consequences and severe punishments. As such, prophets are accountable to the people. In this context, the Prophet Muhammad was chosen by Allah to be a prophet to people from among them. Muhammad was held accountable for fulfilling his prophetic mission or not. The Prophet acted in the light of revelation while fulfilling his duty of notification due to his responsibility towards people. The Prophet fulfilled his responsibility towards people in the light of the revelation by using his human ability in the most appropriate way for each person or group of people according to the time, place and situation, and with the permission of Allah, he achieved success that no one else could achieve. In this research titled "The Prophet's Responsibility Towards People According to the Qur'an", the relevant subject is analyzed primarily in the context of the verses. Many tafsirs have also been utilized. In the end, it was seen that the Prophet was responsible to the people in the matter of notification like the prophets who were sent before him.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Revelation, Accountability, Prophet, Human.

Giriş

Kur'an'da, Allah'ın kendisinin yaptıklarından mesul olmadığı fakat insanların yaptıklarından mesul olduğu açıkça ifade edilmiştir.¹ İnsanların Allah'a muhtaç oldukları, Allah'ın ise hiçbir şeye muhtaç olmadığı ve mutlak kemaliyle hep övgüye lâyık olanın kendisi olduğu ifade edilmiştir.² İnsanlara Allah'tan başka birtakım tanrılar mı edindiler şeklinde bir soru tevcih edildiğini, akabinde Hz. Peygamber'den bu konuda delilleri varsa onları getirmelerini söylemesi istendiği beyan edilmiştir. Sonra Hz. Peygamber, beraberindekiler ve kendisinden öncekilerin söylediğinin bu olduğu, ayrıca insanların çoğunun hakkı bilmediği; bu nedenle inatla yüz çevirdikleri bilgisi verilmiştir.³

Kur'an'da, peygamberlerin Allah tarafından insanlara müjdeciler ve uyarıcılar olarak gönderildiği, insanların içlerinden peygamberleri samimiyetle dinleyip inanan ve halini islah eden kimse için korku kalmayacağı, üzüntü duymayacağı, zira hakiki anlamda güvenin, sevincin ve mutluluğun Allah yolunda olduğu bildirilmiştir.⁴ Allah'ın, insanlara Hz. Peygamber'i hak ile desteklenmiş bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdiği, her ümmete içlerinden bir uyarıcı gönderildiği belirtilmiştir.⁵ İlâhî mesaj ve tevhid çağrısı, tüm insanlığı ihata edecek şekilde peygamberler vasıtasıyla ulaştırılmıştır.⁶ Fakat insanların ekseriyetinin bu davete olumlu cevap vermediği için huzurlu olmadığı müşahede edilmektedir. Önceden olduğu gibi hâlihazırda da kendi kötü amellerini güzel görüp⁷ ilahi mesaja kulak tıkayan ve muhalif olan nice insanlar vardır. Peygamberler, Allah'ı bırakıp kendi hevâsını ilah edinmiş⁸ bu insanlara ve benzerlerine Allah tarafından vahiy ile gönderilmişlerdir. Hz. Peygamber, insanlara karşı vahiy ile yüklendiği

¹ Bk. el-Enbiyâ 21/23; Ebû'l-Hakem Abdüsselâm b. Abdirrahmân b. Ebî'r-Ricâl Muhammed el-Lahmî, *Tefsîr İbn Beracân*, thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî (Beirut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.), 4/13; Nâsîrüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşî (Beirut: Dâru'ihyâi't-türâsî'l-arabî, ts.), 4/48-49.

² Bk. Fâtır 35/15; Rûzbihân-ı Baklî, *'Arâ'isü'l-beyân*, thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî (Beirut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2008), 3/160.

³ Bk. el-Enbiyâ 21/24; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4/49.

⁴ Bk. el-En'âm 6/48; Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, thk. Seyyid Umrân (Kahire: Dâru'l-hadis, 2012), 6/426; Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 2/406.

⁵ Bk. Fâtır 35/24; Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhtâ*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud – Ali Muhammed Muavvad (Beirut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1993), 7/292-293.

⁶ Bk. Karaman vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, (Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 4/462.

⁷ Bk. en-Nahl 16/63; el-En'âm 6/108; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nîsâbü'rî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Ebû Muhammed b. Âşûr (Beirut: Dâru'ihyâi't-türâsî'l-arabî, 2002), 6/24-25.

⁸ Bk. el-Furkân 25/43; el-Câsiye 45/23.

mesuliyetin gereğini yerine getirmiş, diğer peygamberlerden farklı olarak ilahi mesajı belli bir topluma değil de bütün insanlara tebliğ etmiştir.⁹

Bu araştırmanın amacı, Hz. Peygamber'in insanlara karşı mesuliyeti çerçevesinde ilettiği tebliğinin, yaptığı beyanın, sergilediği örnek yaşantının hakkında bilgi vermektir, özelde Müslümanların genelde tüm insanların Hz. Peygamber'in örnek şahsiyetini öğrenmede bir nebze de olsa katkıda bulunmaktır.¹⁰ Muhtelif eserlerde Hz. Peygamber'in insanlara karşı mesuliyeti hususunda bilgi verilmiş ise de bu bilgilerin derli toplu olarak değil, müteferrik olarak sunulmuş olduğu görülür. Bu konuda yapılmış müstakil herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Araştırmanın hedefi ise, Hz. Peygamber'in yüklenmediği mesuliyeti gereğince ifa ettiği nübüvvet görevini büyük nimet bilip buna göre hayatı şekillendirmeye gayret etmektir. Araştırmada özellikle ilahi mesajın tebliğ edilmesi ve açıklanması açısından Hz. Peygamber'in insanlara karşı mesuliyeti üzerinde durulmuş, bununla birlikte diğer peygamberlerin mesuliyetleri de belirtilmiştir. Çalışmada "Hz. Peygamber'in insanlara karşı mesuliyeti" konusu, genellikle âyetler ışığında ele alınmış, bunun yanı sıra birçok tefsirden ve hadisten de istifade edilmiştir.

1. Vahiy-Mesuliyet İlişkisi

Kur'an'da, Hz. Peygamber'e, kendisine vahyedilen kitaba sıkıca sarılması istenmiştir, kendisinin doğru yolda olduğu¹¹ belirtilerek bu kitabın hem ona hem kavmine bir hatırlatma olduğu ve yakında sorgulanacakları bildirilmiştir.¹² Hz. Nûh, Hz. Peygamber, Hz. İbrahim, Hz. Mûsâ ve Hz. İsa'ya buyurulanların, mü'minlere hak dini ayakta tutmaları ve ayrılığa düşmemeleri için din kılındığı ifade edilmiştir. Hz. Peygamber'e, kendilerini davet ettiği hak dinin müşriklere ağır geldiği, Allah'ın, hak dini tebliğ için

⁹ Bk. Sebe' 34/28.

¹⁰ Son dönemlerde Kur'an ve Sünnet'in eğitim ve öğretim ilkelerini ele alan bir literatür ortaya çıkmıştır. Tefsir araştırmacıları bu olguyu "eğitimsel/pedagojik/terbevi tefsir" kavramıyla ifade etmişlerdir. Çalışmamızın tefsirin bu boyutuyla alakalı yönleri de dikkate alınmalıdır. Bk. Eyyüp Tuncer, *Endonezya'da Tefsir Çalışmaları* (İstanbul: Kitap Dünyası, 2023), 367-373.

¹¹ Bk. ez-Zuhruf 43/43; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmizi't-tenzil ve 'uyûni'l-eġâvil fi vücûhi't-te'vil*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud – Ali Muhammed Muavvad. Riyad: Mektebetü abikân, 1998), 5/445.

¹² Bk. ez-Zuhruf 43/44; *Zemahşerî, el-Keşşâf*, 5/446.

insanlardan dilediğini seçtiği ve kendisine yöneleni doğruya ilettiği beyan edilmiştir.¹³ İnsanlara Allah'tan başkasına ibadet etmemeleri, Hz. Peygamber'in Allah tarafından gönderilmiş bir uyarıcı ve müjdeleyici olduğu bildirilmiştir.¹⁴ İnsanların, belirli bir vakte kadar dünya nimetlerinden yararlanmaları, fazlasını yapanlara iyiliklerinin karşılığının verilmesi için rablerinden mağfiret dilemeleri ve Allah'a tövbe etmeleri istenmiştir. İnsanların yüz çevirmeleri halinde Hz. Peygamber'in onların başına gelecek o dehşetli günün azabından korkacağı bilgisi verilmiştir.¹⁵

Kur'an'da, Allah'ın insanı yarattığı ve onu başıboş bırakmadığı belirtilmektedir.¹⁶ İnsanlık âleminin nüvesi ve ilk peygamber Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed'e dek ne kadar peygamber gelmiş geçmişse onların tümünün gönderildikleri insanları, Allah'tan başka taptıkları ne varsa hepsini bırakıp sadece Allah'a kulluk yapmaya davet ettikleri görülmektedir.¹⁷ Allah'ın, insanların yaşadıkları karanlıklardan kurtulup aydınlığa kavuşmaları için, rahmet ve şefkatinin bir eseri olarak onlara içlerinden peygamberler gönderdiğine dair birçok âyet vardır.¹⁸ Hz. Peygamber'in, Allah tarafından görevlendirilen elçilerden biri olduğu beyan edilmiştir.¹⁹ Allah, Kur'an âyetlerini Hz. Peygamber'e indirmiş, onları okumuş, hakikatleri ona bildirmiştir. Allah'ın indirmiş olduğu vahiyle Hz. Peygamber bütün insanlara karşı mesuliyet yüklenmiştir. Kur'an'da Hz. Peygamber'in yüklendiği bu mesuliyeti hakıyla yerine getirmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.²⁰ Kendisine kitap, hüküm ve nübüvvet verilen herhangi bir peygamberin insanlara Allah'ı bırakıp kendisine kulluk yapmalarını söylemediği, bilakis Allah'ın hâlis

¹³ Bk. eş-Şûrâ 42/13; el-Mümtehine 60/4; Nûh 71/1-3; Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, thk. Fatıma Yûsuf el-Haymî (Beyrut: Müessesî'r-risêti nâşirûn, 2004), 4/398-399.

¹⁴ Bk. Hûd 11/2; Ebû'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin el-Bağdâdî, *Lübâbü't-te'vil fi me'âni't-tenzîl*, thk. Abdusselam Muhammed Ali Şahin (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2004), 2/471.

¹⁵ Bk. Hûd 11/3; Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gâvâmi'zi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud – Ali Muhammed Muavvad (Riyad: Mektebetü abîkân, 1998), 3/182.

¹⁶ Bk. el-Kiyâme 75/36; Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, 5/343; Semerkindî, *Tefsîru's-Semerkindî*, 3/428.

¹⁷ Bk. Yûsuf 12/108; er-Ra'd 13/36; İbrahim 14/10; el-Enbiyâ 21-29; el-Ahkâf 46/31; Nûh 71/5-8.

¹⁸ Bk. el-Bakara 2/257; el-Mâide 5/16; İbrahim 14/1; el-Enbiyâ 21/107; el-Ahzâb 33/43; el-Hadîd 57/9; et-Talâk 65/11.

¹⁹ Bk. el-Bakara 2/252; Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, 212; Tâhâ, 20/43-44; Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'an*, thk. Ebû Bilal Ğanîm b. Abbas b. Ğanîm (Riyad: Dâru'l-vatan, 1997), *Tefsîru'l-Kur'an*, 1/255.

²⁰ Bk. el-Mâide 5/67; el-Hâkka 69/44-46; Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, 2/54-55.

kulları olmaları gerektiğini söylediği ifade edilmiştir.²¹ Hz. Peygamber'in, insanlara melekleri ve peygamberleri rab edinmelerini emretmediği, Müslüman olduktan sonra inkârcılığı emretmediği belirtilmiştir.²²

2. Hz. Peygamber'in Tebliğci Olarak Müjdelenmesi

Kur'an'da, Hz. Peygamber'in gelişi hakkında şöyle buyurulmaktadır: *"Andolsun, size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir, size çok düşkündür, müminlere karşı şefkat ve merhamet doludur."*²³ Kur'an'a göre, Hz. İsa, İsrâiloğullarına, kendisinden önceki Tevrat'ı doğrulamak ve kendisinden sonra gelecek olan Ahmed isimli resulü müjdelemek üzere Allah'ın gönderilmiş elçisi olduğunu bildirmiştir. Hz. Peygamber, İsrâiloğullarına apaçık kanıtlarla gelince İsrâiloğulları bu kanıtların besbelli bir büyü olduğunu söylemişlerdir.²⁴ Burada Hz. İsa'nın ilahi vahyi İsrâiloğullarına tebliğ ettiği, kendisinden sonra İsrâiloğullarına ilahi vahyi tebliğ etmek üzere Hz. Peygamber'in geleceğini müjdelediği görülmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'e, Hz. İbrahim'in dinine uyması vahyedildiği,²⁵ Kur'an'da işini güzel yaparak kendini Allah'a veren ve hanîf olarak Hz. İbrahim'in dinine uyan kimsenin dininden hiçbir kimse nin dininin daha güzel olmadığı, Allah'ın, Hz. İbrâhim'i dost edinmiş olduğu belirtilmektedir.²⁶ Hz. Peygamber, "Ben atam İbrahim'in duası, İsa'nın müjdesiyim" buyurmuştur.²⁷ Hz. İbrahim'in, Hz. Peygamber için, *"kendi soylarından, insanlara Allah'ın âyetlerini okuyacak, kitabı ve hikmeti talim edecek, onları arındıracak bir resul çıkarması duasında bulunmuştu."*²⁸ Bu duada Hz. İbrahim'in soyundan seçilip gönderilmesini istediği resulün yerine getireceği birtakım görevler dile getirilmektedir. Bu görevler, topluma

²¹ Bk. Âl-i İmrân 3/79; Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, 1/285; Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Girnâtî el-Endelüsî İbn Atiyye, *el-Muhârrerü'l-veciz fi tefsiri'l-kitâbi'l-azîz*, thk. er-Rahhâle el-Fârûk vd. (Beyrut: Dâru'l-hayr, 2007), 2/265-266.

²² Bk. Âl-i İmrân 3/80; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/573-575; İbn Atiyye, *el-Muharrar*, 2/280; *Kur'an Yolu Tefsiri*, 1/614-615.

²³ et-Tevbe 9/128.

²⁴ Bk. es-Saff 61/6; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 22/613; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 2/353.

²⁵ Bk. en-Nahl 16/123; Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, 3/129.

²⁶ Bk. en-Nisâ 4/125; Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, 1/505-507; Muhammed Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *el-Mîzân fi tefsiri'l-Kur'ân*, (Beyrut: Müessesü'l-a'lâ li'l-matbuât, 1997), 5/90-91.

²⁷ Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, thk. Mustafa Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 2002), 2/656; bk. el-A'râf 7/157; es-Saff 61/6.

²⁸ Bk. el-Bakara 2/129; Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, 1/96-97.

Allah'ın âyetlerini okuyup bildirmek, insanlara kitabı ve hikmeti öğretmek ile onları temizlemek şeklinde ifade edilebilir.

Şüphesiz her peygamberin birden fazla görevi vardır ancak burada zikredilenler, elçilik ve rehberlik konusunda temel faaliyetler olması açısından dikkat çekmektedir. Bakara sûresi 129. âyetinde geçen "âyetler" kelimesi, "vahiy, Allah'ın mevcudiyetini, vahdaniyetini ve nebilerin doğruluğunu ispatlayan deliller", "kitap" kelimesi, "Kur'an-ı Kerîm", "hikmet" kelimesi, "Hz. Peygamber'in sünneti, din ve din ile ilgili hükümlerle alakalı bilgiler, söz ve yaşayıpta doğruluk" manalarında, "tezkiye" kelimesi ise "temizleme yani küfür, şirk, kötü huylar ve günah pisliklerinden arındırma" olarak yorumlanmıştır.²⁹

Kur'an'da, Hz. Peygamber'in önceki peygamberleri tasdik ettiği görülmektedir.³⁰ Bu tasdik işi, Râzî'nin (ö. 606/1210) söylediği gibi, ya ilâhî dinlerin inanç ve ahlâk esaslarının birbirinin benzeri olmasından ve Hz. Peygamber'in öncekileri pekiştirmesindedir ya da Hz. Peygamber'in öğretilerinde farklılıklar mevcut olsa da önceki peygamberlerin dönemlerinde onun bildirdiklerine göre hareket etmenin doğru Allah'ın bundan hoşnut olduğunu belirtmesindedir. Yahut Tevrat ve İncil'de Hz. Peygamber'in geleceğine dair müjde verilmiş ve onun bazı vasıflarının zikredilmiş olmasındandır.³¹ Neticede bütün peygamberlerin birbirine benzer davranışlar sergilediği, insanlara ulaştırmak istedikleri ilahi mesajın aynı olduğu görülmektedir.

3. Peygamberlere Hüküm ve Nübüvvet Verilmesi

Kur'an'a nazarında, peygamberlere hüküm ve nübüvvet verilmiştir.³² Bu ikisi sayesinde peygamberler, insanlara karşı neyi yapacaklarına dair karar vermiş, toplumları yönetmiş, kötülük, çirkinlik ve zulüm namına ne varsa onları alıkoyup engellemede bulunmuşlardır. Râzî (ö. 606/1210), hüküm lafzıyla ilgili olarak dilcilerin ve müfessirlerin, Allah'ın indirdiği kitabı Hz. Peygamber'in kavraması ve bunun sonucunda oluşan ilmin

²⁹ Bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmiu'l-beyân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, (Kahire: Dâru hicr, 2001), 2/572-578; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/323-324; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 2/354-355; Hayreddin *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, (Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 1/213.

³⁰ Bk. Âl-i İmrân 3/3-4, 81; el-Mâide 5/46, 68; el-A'râf 7/157.

³¹ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 4/329119; Kur'an Yolu Tefsiri, 1/619; Hasan Bulut, Kur'an'a Göre İnanç ve Davranışlarda İfrat ve Tefrit (Ankara: Gece Kitaplığı, 2019), 154.

³² Âl-i İmrân 3/79.

kastedildiği hususunda ittifak ettiklerini söylemektedir.³³ Bazıları, “hüküm” lafzını, “hikmet,³⁴ bilgi, kavrayış, sözde isabet³⁵ ve sağlam muhâkeme”³⁶ şeklinde yorumlamışlardır. Kur’an’da “hüküm” kavramı, Allah için, “mutlak irade, hâkimiyet, karar yetkisi” anlamında,³⁷ peygamberler ve insanlar için, “hukuki anlaşmazlıkları karara bağlama” anlamında kullanılmıştır.³⁸ Nübüvvet, “peygamberlik” demektir. Kur’an’a göre Allah tarafından kendisine peygamberlik vazifesinin verildiği kişiye “nebi” denilmekle beraber “resul” ifadesi kullanılmıştır.³⁹ “Kitap”, Hz. Peygamber’e indirilen, okunan vahiydir. “Hikmet” kelimesi ise, Kur’an’ın ihtiva etmediği tafsilatlı hükümlerle alakalı olan vahiydir.⁴⁰

Araplar “hikmet” kavramını “nefsi uyaran, iyiliği tavsiye eden, mutluluk ve bedbahtlıkla ilgili tecrübeleri aktaran, edep ve ahlâkın özünü yansıtan sözler” manasında kullanmışlardır. Kur’an, “hikmet” kavramını, “insanları eğitip olgunlaştıran, nefisleri ıslah eden peygamberlik, hidayet ve irşad” manalarında kullanmıştır. Ayrıca “hikmet”i İbn Abbas (ö. 68/687-688), “Kur’an bilgisi”, Süddî (ö. 127/745), “peygamberlik”, Katâde (ö. 54/674), “Kur’an ile ilgili doğru anlayış”, Mücâhid (ö. 103/721), “sözde ve davranışta doğruyu yakalamak” şeklinde açıklamıştır. Başkaları ise “din üzerinde düşünmek, akıl yürütmek, ilâhî emir üzerinde düşünmek ve ona uymak, Allah’tan korkmak” olarak yorumlamışlardır.⁴¹ Râgıb el-İsfahânî (ö. 5./11. yüzyılın ilk çeyreği) ise “hikmet”i, umumi anlamı itibarıyla, “bilginin gerçeğe uygun olması ve aklın gerçeği yakalaması”, Allah’a mahsus olması itibarıyla, “varlıkları, eşyayı bilmek ve kusursuz olarak yaratmak”, insana ait olması yönüyle, “yaratılmışları bilmek ve iyi şeyler yapmak” şeklinde izah etmiştir. Allah “Lokman’a hikmeti verdik”⁴² buyururken bu ikinci manadaki

³³ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 4/68-69, 321.

³⁴ İbn Atiyye, *el-Muharrar*, 2/79.

³⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San’ânî el-Yemenî, *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne feneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr* (Kuveyt: Dâru'n-nevâdir, 2010), 1/289.

³⁶ el-Bakara 2/269; Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, Çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2015), 161.

³⁷ el-En'âm 6/57, 62; Yûsuf 12/40, 67; el-Kasas 28/70, 88.

³⁸ en-Nisâ 4/58; Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, 1/440-441.

³⁹ el-A'râf 7/158; Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne* 2/296-297; Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'an*, 2/223.

⁴⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 4/320-321, 329.

⁴¹ Bk. İbn Atiyye, *el-Muharrar*, 2/78-79; *Kur'an Yolu Tefsiri*, 1/614.

⁴² Bk. Lokman 31/12; Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî, *Tefsîr Abdürrezzâk*, thk. Mahmud Muhammed Abduh (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1999), 3/22.

hikmeti kastetmiş olduğunu söylemektedir.⁴³ Hikmet, Hz. Peygamber'in insanlara âyetleri okumak, onları arındırmak ve onlara kitabı öğretmekle birlikte zikredilmiştir. Bunların her birinin, Hz. Peygamber'in insanlara karşı mesuliyeti ile doğrudan ilgili birbirine bağlı hususlar olduğu görülmektedir. Hz. Peygamber'in hikmeti insanlara talim etmesi, insanlara karşı mesuliyeti dairesinde yer almış bulunmaktadır. Allah, "mü'minlerin içlerinden, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle, müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur."⁴⁴ Hikmetin talim edilmesi, Hz. Peygamber'in insanlara karşı mesuliyeti çerçevesinde ilahi mesajın farklı bir cephesini oluşturduğu söylenebilir.

Kur'an'da müşriklerin meleklerle,⁴⁵ Yahudilerin Hz. Üzeyir'e, Hristiyanların Hz. İsa'ya yönelik iftirada buldukları,⁴⁶ Hz. Peygamber'in, bu ve benzeri her türlü iftiradan bütün insanların uzak durmaları için onları davet ettiği; Allah'a kulluk yapmaları hakkında tebliğ, tebyin ve irşatta bulunduğu görülmektedir.⁴⁷ Hangi niteliklere sahip olursa olsun, Allah'tan gayrisine kulluk etmenin bir ilâhî dinin ilkesiyle bağdaşması mümkün görünmemektedir. Bir peygamberin bu ilkeyi ihlal etmesi söz konusu olamaz. İnsanı Allah'a kulluk etmeye yönelten duygu ve dinamizmin temel özellikleri, veli, şeyh, rahip, haham, kâhin, cin, şeytan gibi varlıkları rab yerine koyup onlara bel bağlamaya, akılsız olan canlı-cansız varlıkları rab edinmeye müsaade etmez.⁴⁸ İnsanın kendi davranışlarından mesul tutulmasına sebep olan unsurlardan aklın Allah tarafından insana ihsan edilmiş en büyük nimetlerden biri olması ehemmiyeti haizdir. Kur'an'da aklın kullanılmasını isteyen pek çok âyet vardır.⁴⁹ Akıllı, zeki ve uyanık olmayı ifade eden

⁴³ Bk. Râğîb el-İsfahânî, *el-Mufredât*, thk. Safvan Adnan Davudî (Dimaşk: Dârul-kalem, 2009), 249; *Kur'an Yolu Tefsiri*, 1/423-425; Hikmetin, salt bir döneme veya bir zümreye has olmadığına dair bkz. Hacı Çiçek, "Arap Cahiliye Döneminde Bir Ba-banın, Çocuğuna Hikmetli Öğütleri -İslamî Değerler Bağlamında Pedagojik Bir Analiz", *Journal of Social and Humanities Sciences Research* VI/38 (2019), 1471-1480.

⁴⁴ Bk. Âl-i İmrân 3/164; Ebû't-Tayyib Muhammed Sıddîk Bahâdır Hân b. Hasen b. Alî el-Kannevcî, *Fethu'l-beyân fi ma'kâşidi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. İbrahim el-Ensârî (Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 1992), 2/369-370.

⁴⁵ Bk. Sebe' 34/40-41; Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî et-Tûsî, *et-Tibyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Habib Kas'ru'l-âmilî (Beyrut: Dâru ihyâit'türâsi'larabî, ts.), 8/402-403; Kannevcî, *Fethu'l-beyân*, 11/203-204.

⁴⁶ Bk. et-Tevbe 9/30; Tûsî, *et-Tibyân*, 5/205-206 (Âyet numarası ilgili eserde 29 olarak gösterilmiştir).

⁴⁷ Bk. Âl-i İmrân 3/20; el-A'râf 7/62; en-Nahl 16/35-36; el-Ahzâb 33/39; eş-Şûrâ 42/48; bk. Hasan Bulut, "Kur'an ve Sünnet Perspektifinde Dindarlık Ölçütü Olarak İtidal", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/1 (2021), 102-103.

⁴⁸ Bk. er-Rûm 30/30; Kannevcî, *Fethu'l-beyân*, 10/246-248; *Kur'an Yolu Tefsiri*, 1/614.

⁴⁹ Bk. el-Bakara 2/44, 73, 75, 76, 164, 170, 171, 242; Âl-i İmrân 3/65, 115; el-Mâide 5/58; el-En'âm 6/32, 151; el-A'râf 7/169; el-Enfâl 8/22; Yûnus 10/16, 100; Hûd 11/51; Yûsuf 12/2; er-Ra'd 13/4; en-Nahl 16/12, 67; el-Enbiyâ 21/10, 67; el-Hac 22/46; el-Mü'minûn 23/80; en-Nûr 24/61; el-Furkân 25/44; eş-Şuarâ 26/28; el-Kasas 28/60; el-

“fetânet” sıfatının peygamberlerde bulunmasının büyük önem arz ettiği görülmektedir. Allah tarafından indirilen vahiy ilk olarak peygamberleri muhatap aldığı için ilk mesul olanların peygamberler olacağı açıktır. Peygamberlerin insanlara karşı yükümlü oldukları Allah’ın vahyini tebliğ etmeleri kaçınamayacakları bir görev olduğu görülmektedir.

Kur’an’a kalem edilerek Hz. Peygamber’in kesinlikle doğru bir yolda yürümek üzere gönderilmiş peygamberlerden biri olduğu vurgulanmıştır.⁵⁰ Hz. Peygamber’e, kendisinin peygamberler arasında benzeri gelip geçmemiş biri olmadığını, kendisine ve başkalarına ne yapılacağını bilmediğini ancak kendisinin vahyedilene uyduğunu, açık bir uyarıcı olduğunu insanlara söylemesi emredilmiştir.⁵¹

Peygamberlerin hususi bilgi kaynakları vahiydir. Vahiyde yer alan hususlar hem inananları hem peygamberleri bağlar. Allah’tan gelen emirle insanları uyarma, yaptıklarının karşılık bulacağını onlara bildirme görevi peygamberlere aittir. Bu mânâda onlardan başka uyarıcı yoktur. Rivayet edildiğine göre Medine’ye hicret eden mü’minlerin oranının yerlilerine misafir edilmeleri için dağıtılmış, Osman b. Maz’ûn (ö. 2/624) isimli sahabe de misafir kaldığı evde hastalanmış ve âhirete göçmüştü. Cenaze kefenlenmiş halde iken Hz. Peygamber eve gelmiş, evin hanımı ona ölü hakkındaki kanaat ve duygularını şöyle ifade etmişti: “Allah’ın rahmeti üzerine olsun ey Osman! Sana tanıklık ederim ki, Allah’ın ikram ve ihsanına nail oldun.” Hz. Peygamber hanıma, “Ona Allah’ın ihsanda bulunduğunu nereden biliyorsun?” diye sorunca kadın kendine geldi ve “Bilmiyorum ey Allah’ın Resulü” dedi. Hz. Peygamber de şöyle buyurdu: “O, rabbinden gelen şüphe götürmez gerçeğe karşı karşıyadır, ben onun için hayır umuyorum. Yemin ederim ki ben Allah’ın elçisi olduğum halde hakkımda ne yapılacağını bilmiyorum.” Bunun üzerine kadın şunu söyledi: “Allah’a andolsun, bundan sonra herhangi birini (onun günahı yoktur, makamı cennettir, diyerek) tezkiye etmem.”⁵²

Ankebût 29/35, 43, 63; er-Rûm 30/28; Yâsîn 36/62, 68; es-Sâffât 37/137; el-Mü’min 40/67; ez-Zuhruf 43/2; el-Câsiye 45/5; el-Hucurât 49/4; el-Hadîd 57/17; el-Haşr 59/14; el-Mülk 67/10.

⁵⁰ Bk. Yâsîn 36/2-4; Kannevcî, *Fethu’l-beyân*, 11/270.

⁵¹ Bk. el-Ahkâf 46/9; Mâtürîdî, *Te’vilâtü Ehli’s-sünne*, 4/485-486; Kannevcî, *Fethu’l-beyân*, 13/4-15.

⁵² Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî el-Buhârî, *Şahîh’l-buhârî* (Dimaşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2002), “Cenâiz”, 3 (H. No: 1243); Karaman vd., *Kur’an Yolu Tefsiri*, 5/29-30.

Kur'an'da Allah'ın dilediğini yarattığı ve tercih ettiği, O'nun seçme ve yaratmasında peygamberlerin tercih hakkının olmadığı, Allah'ın, insanların ortak koştuklarından münezze ve şanı yüce olduğu belirtilmiştir.⁵³ Allah, varlıkları yaratırken ve vazifelendireceği peygamberleri seçerken herhangi bir kimseye sormamıştır çünkü yaratma işi ve tercih hakkı yalnız Allah'a aittir. Kulların tercih hak ve imkânları, mesul oldukları karar ve eylem alanlarıyla alakalıdır. Kur'an'da Allah'ın tercihi ve yaratması gibi, kullarının bütün durumlarını gizlisiyle açığıyla istisnasız ve kusursuz olarak bileceği şekilde geniş ve sınırsız bir ilminin olduğu ifade edilmiştir.⁵⁴

4. Vahyin Arap Dili ile İndirilmesi

Kur'an'da, toplumlara kendi içlerinden peygamberlerin gönderildiği,⁵⁵ bu peygamberlerin kendi kavimlerine onlardan bir fert olarak onların dilleriyle hitap ettikleri vurgulanmıştır.⁵⁶ Allah şayet Kur'an'ı yabancı bir dilde okunan bir kitap olarak indirmiş olsaydı mutlaka onlar, "Âyetleri açık seçik anlaşılır olması gerekmez miydi? Bir Arap'a yabancı dilden bir kitap, öyle mi!" derlerdi. Kur'an'ın, mü'minler için bir rehber ve şifa olduğu, inanmayanlar için ise kulaklarında bir sağırılık bulunmuş olması sebebiyle onlara kapalı olduğu, onlara çok uzaktan sesleniliyormuş gibi bir durumun söz konusu olduğu ifade edilmiştir.⁵⁷ Allah, insanların anlayıp düşünmeleri için Kur'an'ı Arapça olarak indirmiştir.⁵⁸ Kur'an, indirildiği muhit icabı elbette Arapça olacaktır. Bu doğal bir durumdur. Aksi takdirde onların Kur'an'ı anlamaları imkânsız olurdu. Hz. Peygamber insanlara ilahi mesajı tebliğ vazifesini ancak onlar gibi konuşan birisi olarak yerine getirebilir.

Allah, Ümmü'l-kurâ (Mekke) ve çevresindekileri uyarması ve kesinlikle vuku bulacak olan toplanma gününün korkunçluğunu insanlara haber vermesi için Hz. Peygamber'e Arapça bir Kur'an indirdiğini, insanların bir kısmının cennette, bir kısmının ise cehennemde olacağını bildirmiştir.⁵⁹ Kur'an âlemlerin rabbi olan Allah tarafından Hz.

⁵³ Bk. el-Kasas 28/68; Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 3/610-611; Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 16/68-70.

⁵⁴ Bk. el-Kasas 28/69; Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 4/611; Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 4/241.

⁵⁵ Bk. Yûnus 10/47; en-Nahl 16/63; Fâtır 35/24.

⁵⁶ Bk. İbrahim 14/4; Ebû Hayyân, *el-Bağr*, 5/394.

⁵⁷ Fussilet 41/44; Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, 3/186.

⁵⁸ Yûsuf 12/2; ez-Zuhruf 43/3.

⁵⁹ Bk. el-En'âm 6/92; Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 7/288-290.

Peygamber'e indirilmiştir.⁶⁰ Kur'an'da Hz. Peygamber'in uyarıcılardan olması için Kur'an'ın açık bir Arapça ile Rûhu'l-emîn tarafından Hz. Peygamber'in kalbine indirildiği beyan edilmiştir.⁶¹ Rûhu'l-emîn'den kastın Cebrâil olduğu belirtilmektedir. Yaratılış özellikleri nedeniyle güvenilirliği ihlâl etmediği ve Allah'ın emaneti olan vahyi tam bir emniyet içerisinde peygamberlere ulaştırdığı için Cebrâil'e "güvenli" anlamına gelen "emîn" sıfatı verilmiştir.⁶² "Rûh" kavramının "mutlak güvenilirlik derecesinde vahiy" manasında kullanılabileceği söylenmiş ise de⁶³ cümlelerin öznesi "rûh" sözcüğü olduğu için bu yorum, dil kuralları açısından uygun görülmemektedir. ⁶⁴ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ âyetinde geçen بِهِ (bihî) lafzındaki بِ (bi) harf-i cerri "indi" anlamını içeren نَزَلَ (nezele) fiilini müteaddi kılar. بِهِ lafzındaki هِ (hî) zamiri de vahyi, Kur'an'ı belirtir. Bu durumda rûh inen değil, vahyi indiren olur.⁶⁵ Dolayısıyla âyetin anlamı, "Onu senin kalbine Rûhu'l-emîn indirmiştir" olur. Yoksa rûhun indirdiği değil, indiği anlaşılır ki bu mânâ uygun bulunmamaktadır. Bununla birlikte vahyin Hz. Peygamber'in kalbine bir melek (Cebrâil) tarafından indirildiği hakkında başka deliller söz konusudur.⁶⁶

Allah, vahyini insanlara ulaştırmak için peygamberleri hangi kavimden seçmişse o kavmin lisaniyla göndermiştir.⁶⁷ Hz. Peygamber içlerinde yaşadığı Araplar arasından elçi seçildiği için Kur'an ona Arapça olarak indirilmiştir. Birçok âyet Kur'an'ın evrenselliğini bedihi bir şekilde dile getirdiği için,⁶⁸ Kur'an'ın sadece Araplara hitap eden bir kitap olduğunu söylemek mümkün değildir.⁶⁹

Kur'an'da Allah'ın elçi olarak gönderdiği bütün peygamberler sadece Allah'a kulluk etme davetiyle görevlendirilmiş, bu davete olumlu cevap vermeyip Allah'a ortak koşan ve ilahlık iddiasında bulunanların en ağır cezaya çarptırılacaklarına vurgu yapıl-

⁶⁰ Bk. eş-Şuarâ 26/192; Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 3/541.

⁶¹ Bk. eş-Şuarâ 26/193-195; Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 3/541.

⁶² Bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/641; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 19/189; Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 4/173.

⁶³ Bk. Esed, *Kur'an Mesajı*, 914.

⁶⁴ Eş-Şuarâ 26/193; Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 3/541.

⁶⁵ Bk. Râzî, *Mefâtiḥ'ul-ğayb*, 12/407.

⁶⁶ Bk. Bakara 2/97; Buhârî, "Bed'ü'l-vahy", 2.

⁶⁷ Bk. İbrâhim 14/4; Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 3/7.

⁶⁸ Bk. el-A'râf 7/158; Yûsuf 12/2; el-Enbiyâ 21/107; Furkan 25/1; ez-Zümer 39/28.

⁶⁹ Bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 4/173.

maktadır.⁷⁰ Hz. Peygamber'e, Ehl-i kitapla aralarında ortak olan "yalnız Allah'a kulluk yapmak, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamak ve Allah'ı bırakıp da içlerinden bazılarının diğer bazılarını rab edinmemeleri" sözüne gelmelerini, yüz çevirmeleri halinde Ehl-i kitaba, kendilerinin Müslüman olduklarına şahit olmalarını söylemesi emredilmiştir.⁷¹ Burada Ehl-i kitap deyimiyle Necran Hıristiyanları veya Medine Yahudileri yahut her ikisi birlikte kastedilmiştir.⁷² Hz. Peygamber'in, Bizans İmparatoru Heraklius'a gönderdiği Arapça olarak yazılmış İslâm'a davet mektubundaki üslûptan tevhid itikadına sahip din mensuplarına umumi bir davet söz konusudur.⁷³

5. Hz. Peygamber'in Mesul Olmasını Gerektiren Hususlar

Kur'an'da Hz. Peygamber'e Mekke şehrinin rabbine kulluk etmesi emredilmiştir. Allah bu şehri dokunulmaz kılmıştır. Her şeyin Allah'a ait olduğu bildirilmiştir. Hz. Peygamber'den Müslümanlardan olması ve Kur'an'ı okuması istenmiştir. Doğru yola giren kendi lehine girmiş olacağı, doğru yoldan sapanın da kendi aleyhine sapmış olacağı, Hz. Peygamber'in sadece uyarıcılardan birisi olduğu belirtilmiştir.⁷⁴ Hz. Peygamber'in insanlara karşı mesul tutulmasını gerektiren hususlar aşağıda başlıklar halinde verilmiştir.

5.1. Hz. Peygamber'in Bir İnsan Olması

Kur'an'da Hz. Peygamber'in sadece bir beşer ve bir peygamber olduğu, önceki peygamberler gibi onun da ölümlü olduğu bildirilmiştir.⁷⁵ Hz. Peygamber'in fâni,⁷⁶ İslâm'ın ise bâki olduğu, bu nedenle, o ölse dahi Müslümanların bunu sakin karşılayıp dinlerine bağlı kalmaları, düşmanlarıyla yaptıkları mücadelede sebat etmeleri gerektiği hatırlatılmıştır.⁷⁷ Hz. Peygamber diğer insanlar gibi doğan, yetişip büyüyen, ölen birisi-

⁷⁰ Bk. el-Enbiyâ 21/29; el-Cin 72/23; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/347.

⁷¹ Bk. Âl-i İmrân 3/64; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 4/298-300; İbn Atiyye, *el-Muharrar*, 2/244-246.

⁷² Bk. Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 4/298; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1/348.

⁷³ Bk. el-Bakara 2/105; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1/348; Muhammed Hamîdullah, *el-Vesâiku's-siyâsiyye* (Beyrut: Dâru'n-nefâis, 1987), 109; Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 1/593.

⁷⁴ Bk. en-Neml 27/91-92; Semerkandî, *Tefsîru's-semerkandî*, 5/507.

⁷⁵ Bk. Âl-i İmrân 3/144; Ebû Hayyân, *el-Bahr*, 3/74.

⁷⁶ Bk. Âl-i İmrân 3/144; er-Rahman 55/26-27.

⁷⁷ Bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/637; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, (Beyrut: Muessesetu'r-risâle, 2006), 5/342; Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfî, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsuddîn (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1998), 5/114.

dir. Hz. Peygamber vefat ettiği zaman insanlar şaşkına dönmüş, ne yapacaklarını bilemez hale gelmişlerdi fakat sükûnetini muhafaza eden Hz. Ebû Bekir, “Kim Muhammed’e tapıyorsa bilsin ki Muhammed ölmüştür. Kim de Allah’a tapıyorsa bilsin ki Allah diridir, ölmez!” demişti.⁷⁸ Hz. Peygamber’in vefatı Hz. Peygamber’e farklı gözle bakarlara onun diğer insanlar gibi ölümlü bir insan olduğunu öğretmiştir.

Müşrikler Hz. Peygamber’i yemek yiyen, çarşılarda dolaşan birisi olarak görmek istemiyorlardı. Onlar kendisine bir melek inip onunla birlikte uyarıcılık görevini yapan,⁷⁹ hazine verilmiş, zahmetsizce yiyip içtiği bir bahçesi olan bir peygamber istiyorlardı. Ayrıca mü’minlere, kendisine büyü yapılmış bir adamın peşinden gittiklerini söylüyorlardı.⁸⁰ Kur’an’da şöyle buyurulmuştur. “Senden önce gönderdiğimiz peygamberler de hiç şüphesiz yemek yerler, çarşıda pazarda dolaşırlardı...”⁸¹ Böylece müşriklerin, Hz. Peygamber’in nübüvvetine dair söylediklerine karşılık verilmiş, peygamberlerin beşerî nitelikler açısından diğer insanlardan farksız olduğu, inkârcıların yaptıkları itirazın muteber olmadığı ifade edilmiştir.⁸² Müşrikler Hz. Peygamber’in getirdiği dinin kurallarının, beşeriyetin maddî ve mânevi, ferdi ve ictimâî meselelerini halletmeye müsait olup olmadığını, ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamadığını dikkate almak yerine onun nübüvvet göreviyle hiçbir alakası olmayan özellikleri ya da şartları ölçü olarak kabul ediyorlardı.⁸³

Hz. Peygamber insanlara, Yüce Allah’ın hazinelerinin kendisinin yanında bulunmadığını, gaybı da bilmediğini, melek olmadığını, sadece kendisine vahyedilene uyduğunu beyan etmiştir. Kör olanla görenin bir olmadığını söyleyerek insanlardan düşüncelerini talep etmiştir.⁸⁴ Hz. Peygamber bir insandır ve sadece kendisine vahyedilenleri bilir. Ona vahyedilenlerden biri tüm insanların ilahının bir tek ilah olduğu hakikatidir.

⁷⁸ Buhârî, *Şahîh’l-Buhârî*, “Meğâzî” 83 (H. No: 4454); *Kur’an Yolu Tefsiri*, 1/683-684.

⁷⁹ Bk. el-Furkân 25/7.

⁸⁰ Bk. el-Furkân 25/8; Semerkandî, *Tefsîru’s-semerkandî*, 2/454.

⁸¹ Bk. el-Furkân 25/20; Semerkandî, *Tefsîru’s-semerkandî*, 2/456.

⁸² Bk. Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 12/311-312; Karaman vd., *Kur’an Yolu Tefsiri*, 4/116-117.

⁸³ Bk. el-Furkân 25/9; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmî’l-Kur’ân*, 15/369-371; Karaman vd., *Kur’an Yolu Tefsiri*, 4/110.

⁸⁴ Bk. el-En’âm 6/50; Ebü’l-Leys İmâmü’l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî, *Tefsîru’s-semerkandî*, thk. Ali Muhammed Muavvad vd. (Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-ilmîyye, 1993), 1/486; İbn Berracân, *Tefsîr*, 2/218-219.

Kim rabbine kavuşmayı umuyorsa güzel işler yapar ve Allah'a kullukta bir başkasını ortak koşmaz.⁸⁵

5.2. Hz. Peygamber'in Herkese Gönderilmiş Bir Elçi Olması

Hz. Peygamber'in bütün insanlara gönderilmiş bir elçi olduğunu bildiren pek çok âyet vardır.⁸⁶ Kur'an'da Hz. Peygamber'e ilk olarak yakın akrabalarını uyarması emredilmiştir.⁸⁷ Bilahare Hz. Peygamber'in bütün insanlara, göklerin ve yerin sahibi olan O'ndan başka ilah olmayan diriltlen ve öldüren Allah tarafından gönderilmiş bir elçi olduğu ifade edilmiştir. İnsanlardan doğru yolu bulmaları için Allah'a ve O'nun sözlerine inanan ümmî Peygamber olan elçisine inanmaları ve ona uymaları istenmiştir.⁸⁸ Allah'ın, Hz. Peygamberi sadece müjdeleyici ve uyarıcı olarak bütün insanlara gönderdiği fakat insanların çoğunun bunu anlamadığı ifade edilmiştir.⁸⁹ Bu ise Hz. Peygamber'in risâletinin yalnız Araplara özel olmadığını, bütün insanlara şamil olduğunu göstermektedir. Bazı Yahudilerin, "Muhammed gerçekten peygamberdir lakin sadece Arapların peygamberidir; Yahudilere gönderilmemiştir" demeleri kökten reddedilmiştir. Hz. Peygamber yerel değil evrensel bir peygamberdir.⁹⁰

Kur'an'da Hz. Muhammed'in peygamberlerin sonuncusu,⁹¹ tebliğ ettiği risâletin de evrensel olduğu açıkça ifade edilmiş; İslamiyet'in cihanşümül ve muteber tek hak din olduğu bildirilmiştir.⁹² Hz. Muhammed'in Allah'ın resulü, onunla beraber olan kimselerin inkârcılara karşı sert, kendi aralarında merhametli olduğu belirtilmiştir.⁹³

Kur'an'da, Hz. Peygamber'in insanlara hangi şahidin şahitliğinin daha güvenilir olduğu sorusunu sorduğu, kendisiyle onların arasında Allah'ın şahit olduğunu söylediği, hem onları hem ulaştığı herkesi uyarması için Kur'an'ın kendisine vahyedildiği belirtilmiştir. Onlara Allah ile beraber başka ilahlar olduğuna şahitlik mi ediyorsunuz? sorusu-

⁸⁵ Bk. el-Kehf 18/110; Hâzin, *Lübâb*, 3/180-181.

⁸⁶ Bk. el-Hac 22/49-51; el-Furkân 25/56-58; en-Neml 27/91-92; Sebe' 34/28; Yâsîn 36/5-6; el-Fetih 48/8-9; Sâd 38/69-70; eş-Şûrâ 42/6-7, 15.

⁸⁷ Bk. eş-Şuarâ 26/214.

⁸⁸ Bk. el-A'râf 7/158; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 2/296.

⁸⁹ Bk. Sebe' 34/28; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 4/154; Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru't-tûnisiyye, 1984), 22/197-199.

⁹⁰ Bk. Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 8/27.

⁹¹ Bk. el-Ahzâb 33/40; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 4/123-124.

⁹² Bk. Âl-i İmrân 3/19, 85; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 1/254-256; İbn Aşûr, *et-Taḥrîr*, 3/190, 303.

⁹³ Bk. el-Fetih 48/29; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 4/533-537.

nu sorduğu, bunun akabinde kendisinin buna şahitlik etmediği, onun ancak bir tek Allah olduğu; onların ortak koştuğu her şeyden kesinlikle uzak olduğu bilgisi verilmiştir.⁹⁴ Burada “hem onları hem ulaştığı herkesi uyarması için Kur’an’ın Hz. Peygamber’e vahyedildiği” ifadesi, Hz. Peygamber’in ve Kur’an’ın bütün insanlığa gönderildiğini ve İslâm’ın cihanşümul bir din olduğunu göstermektedir. Ayrıca insanlar, Allah’ın vahdaniyetine ve Hz. Muhammed’in peygamberliğine şehadet etmeye davet edildikleri için anlam itibarıyla kelime-i şehadetin mevzubahis edildiği söylenebilir.⁹⁵

İnciller’de Hz. Mûsâ gibi Hz. İsa’nın da umumiyetle İsrâiloğullarına seslendiği görülmektedir. Hz. İsa’nın “Ben İsrâil evinin kaybolmuş koyunlarından başkasına gönderilmedim” şeklinde açık bir ifadesi mevcuttur.⁹⁶ Yine havarilerini tebliğle görevlendirirken “Milletler yoluna gitmeyin ve Samiriyeliler’in şehirlerinden hiçbirine girmeyin; fakat daha ziyade İsrâil evinin kaybolmuş koyunlarına gidin”⁹⁷ demesi de Hz. İsa’nın sadece İsrâiloğullarına gönderilmiş bir elçi olduğu fikrini teyit ettiği görülmektedir. Kur’an’da da Hz. İsa’dan bahsedilirken “Onu İsrâiloğullarına bir elçi kılacak”⁹⁸ ifadesi kullanılmış, ayrıca onun İsrâiloğullarına “Size Allah tarafından gönderilmiş elçiyim”⁹⁹ şeklinde hitapta bulunduğu müşahede edilmektedir. Durum bu ise, mevcut İnciller’de geçen “Bütün dünyaya gidin, İncil’i bütün hilkate vaaz edin”¹⁰⁰ gibi sözlerin güvenilirliği tartışmaya açık bir mahiyet arz ediyor demektir. Ehl-i kitap da içinde olmak üzere bütün insanların Allah’a ve O’nun resulü Hz. Muhammed’e iman edip hidayete erebilmeleri için Hz. Peygamber’e tâbi olmaya davet edilmiş oldukları anlaşılmaktadır. Böylece Kur’an’da Allah’ın birliğine, kudret ve hükümlerinin mutlaklığına vurgu yapılarak İslamiyet’in pek çok cihetten olduğu gibi tevhid noktasından da tahrife uğramış ilahi kitabı olan önceki dinlerden¹⁰¹ farklı din olduğu ortaya çıkmış olmaktadır.¹⁰²

⁹⁴ Bk. el-En’âm 6/19; Mâtürîdî, *Te’vilât*, 2/102-103.

⁹⁵ Bk. Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 6/381; Karaman vd., *Kur’an Yolu Tefsiri*, 2/385-386.

⁹⁶ *Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1985), Matta 15: 24.

⁹⁷ Matta 10: 5-6.

⁹⁸ Bk. Âl-i İmrân 3/49; Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr fi’l-ilmî’t-tefsîr* (Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, 1983), 1/391.

⁹⁹ Bk. Saf 61/6; Senâullah Pânîpetî, *et-Tefsîrül-Mazharî*, thk. Ahmed İzzo İnâye (Beyrut: Dâru İhyâi’t-türâsi’l-arabî, 2004), 9/263-264.

¹⁰⁰ Markos 16: 15; Matta 28/19.

¹⁰¹ el-Bakara 2/79; Âl-i İmrân 3/78.

Kur'an'da, Hz. Peygamber'in âlemlere rahmet olarak gönderilmiş bir elçi olduğu ifade edilmektedir.¹⁰³ Hz. Peygamber, Allah'ın âlemlere ihsanda bulunduğu nimet olarak bir rahmettir. Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği Kur'an, her şeyi ile zaman ve mekân üstü evrensel bir ilahi kitaptır. Bu ilahi kitap; soy sop, ırk, kültürel muhit farkı gözetmeden tüm insanlara seslenip onları doğru yola iletmekte; akla ve sağduyuya hitap ederek insanları birlik ve beraberlik içinde olmaya; tevhide, uhuvvete, adalet ve eşitliğe, yardımlaşmaya davet edip müspet, iyi ve güzel olan ne varsa onların hepsine teşvik etmektedir. Hz. Peygamber'in âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olması, insanlardan birbirlerini, hayvanları, bitkileri sevmeyi ve tabiattaki dengeyi korumayı gerektirir. İnsanlar ancak Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği Kur'an vasıtasıyla dünya ve âhiret hayatına dair birçok iyiliğe kavuşabilirler. Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği ilahi mesajla, çiğnenen insanlık onuru hüviyetine kavuşmuş, insanların kendi elleriyle yapıp taptıkları putlar yıkılmış, diri diri gömülen kız çocukları kurtarılmıştır. Allah insanları bu bâtil inançların kışkacından, cehaletin karanlığından, insanlık dışı davranışlardan kurtarmak, onları düşüncede, itikatta ve içtimai hayatta hürriyete kavuşturmak maksadıyla Hz. Peygamber'i onlara elçi olarak göndermiştir. Hz. Peygamber getirdiği dinî ve ahlâkî prensipler vesilesiyle tüm insanlık için bir rahmet olmuştur. Hz. Peygamber de bir hadisinde, "Ben bir rahmet ve hidayet rehberiyim"¹⁰⁴ buyurmuştur. Bu sebeple müşriklere beddua etmesini teklif edenlere "Ben lanetçi olarak değil, âlemlere rahmet olarak gönderildim" diye cevap vermiştir.¹⁰⁵

6. Hz. Peygamber'in İlahi Mesajı Tebliğ Etmesi

Kur'an'da Hz. Peygamber'e Rabbinden kendisine indirilene insanlara tebliğ etmesi emredilerek bunu yapmadığı takdirde Rabbinin mesajını iletmemiş olacağı bildirilmiştir. Allah'ın, Hz. Peygamber'i insanlardan koruyacağı, kâfirler topluluğunu hidayete erdir-

¹⁰² Bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 2/607-608.

¹⁰³ Bk. el-Enbiyâ 21/107; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemir vd. (Riyad: Dâru taybe, 1989), 5//359; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 5/398.

¹⁰⁴ Bk. Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, *Sünen*, thk. Nebil b. Haşim b. Abdullah el-Ğamerî (Mekke: Dâru'l-başâirü'l-İslamiyye, 1998), "Mukaddime", 3 (H. No: 17).

¹⁰⁵ Bk. Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Şahîh Müslim*, thk. Ebû Kuteybe Muhammed Nazar el-Fârâbî (Riyad: Dâru taybe, 2006); "Birr", 87 (H. No: 2599); Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 3/706.

meyeceği ifade edilmiştir.¹⁰⁶ Hz. Peygamber'in hak ile desteklenmiş bir müjdecisi ve uyarıcı olarak gönderildiği, yakıcı azaba mahkûm olanlardan mesul olmadığı açıkça belirtilmiştir.¹⁰⁷ Hz. Peygamber bu görevi yerine getirirken Kur'an'ın ihtiva ettiği muhkem bilgilerle, doğru itikat esasları ve kesin delillerle teyit edilmiş, ayrıca inkârcıları cehennemden ateşinden kurtarmak gibi bir mesuliyet taşımadığı bildirilmiştir.¹⁰⁸ Hz. Peygamber inkârcıların üzerine bir koruyucu olarak kılınmamış, onların vekili de olmamıştır.¹⁰⁹ Hz. Peygamber'in kötülüğü en güzel şekilde savması istenmiştir.¹¹⁰ Hz. Peygamber'le tartışmaya girmeleri halinde Hz. Peygamber'in o kimselere karşı kendisine uyanlarla birlikte Allah'a boyun eğmesi, Ehl-i kitaba ve ümmîlere Allah'a teslim olmaları gerektiğini söylemesi de emredilmiş; onların teslim olmaları halinde doğru yolu bulmuş olacakları, yüz çevirirlerse, Hz. Peygamber'in mesuliyetinin sadece tebliğ etmek olduğu beyan edilmiştir.¹¹¹ Hz. Peygamber'i yalanlamaya kalkışmaları halinde ise Hz. Peygamber'in onlara kendisinin yaptığı ona, onların yaptığının da kendilerine ait olduğunu; onların kendisinin yaptığından sorumlu olmadıklarını, kendisinin de onların yaptığından sorumlu olmadığını söylemesi ona emredilmiştir.¹¹² Allah'ın Hz. Peygamber'e Kur'an'ı bilhassa insanların ayrılığa düştükleri hususlarda onları aydınlatması ve iman edenlere rehber ve rahmet olması için indirdiği belirtilmiştir.¹¹³ Hz. Peygamber'in insanlara karşı mesuliyeti ve sınırı hakkında başka bir âyette şöyle buyurulmuştur: *"Yine o gün her ümmetin içinden kendileri hakkında birer tanık çıkaracağız; seni de bu kimseler hakkında da tanık yapacağız. Bu kitabı sana her konuda açıklama getiren bir rehber, bir hidayet ve rahmet kaynağı, Allah'a gönülden bağlananlar için bir müjde olarak indirdik."*¹¹⁴ Burada âyette geçen *"seni de bu kimseler hakkında tanık yapacağız"* kavlindeki "bu kim-

¹⁰⁶ Bk. el-Mâide 5/67; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 2/395-398; Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm* (Beyrut: İhyâi't-türâsî'l-arabî, ts.), 3/60-62.

¹⁰⁷ Bk. el-Bakara 2/119; Ebü'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî, *Tefsîrû'l-Kur'ân*, thk. Musa Ali Musa Mes'ud – Eşref Muhammed Abdullah el-Kassâs (Kahire: Dâru'n-neşr li'l-cemâât, 2009), 5/85; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1/135.

¹⁰⁸ Bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 1/691-692; Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 1/198.

¹⁰⁹ Bk. el-En'âm 6/107; Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 3/176.

¹¹⁰ Bk. el-Mü'minûn 23/96; Sehâvî, *Tefsîrû'l-Kur'ân*, 1/596.

¹¹¹ Bk. Âl-i İmrân 3/20; Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 2/19.

¹¹² Bk. Yûnus 10/41; Cemâleddin el-Kâsımî, *Me'hâsinü't-te'vîl*, thk. Muhammed Fuad Abdulkabî (Dâru İhyâi'l-kütübî'l-arabiyye, 1957), 9/3353.

¹¹³ Bk. en-Nahl 16/64; Pânîpetî, *et-Tefsîrû'l-Mazharî*, 5/208.

¹¹⁴ Bk. en-Nahl 16/89; Pânîpetî, *et-Tefsîrû'l-Mazharî*, 5/220.

seler” diye sözü edilenlerden kasıt, Hz. Peygamber'in nispet edildiği toplumla kendisinin evrensel bir peygamber olarak davetinin muhatabı bulunan, kendisinden sonra gelip geçen insanların tümüdür. Bu davetin ana kaynağı Kur'an'dır. İhtiyaç duyulan ondaki ilâhî nûr sayesinde insanlar helâl ve haram, sevap ve günah gibi mevzulara dair bilgilerin ana hatlarına vakıf olabilmektedirler. Hz. Peygamber, hükümleri uygulayanlar için bir hidayet ve rahmet vesilesidir; Allah'ın birliğini tanıyıp Allah'a saygıyla boyun eğenlere Allah'ın vereceği mükâfatı müjdelemektedir.¹¹⁵

Hz. Peygamber'in bütün insanlara karşı mesuliyeti dairesinde Allah ona gösterdiği şekilde hükmetmesi için hakkı ihtiva eden Kur'an'ı indirdiğini ve hainlerden taraf olmaması gerektiğini açıkça bildirmiştir.¹¹⁶ Hz. Peygamber'in insanlar arasındaki çekişmeleri, davaları, tartışmaları, onun şahsında Müslümanların oynaması gereken rol ve göstermesi gereken tutumun şekli de ifade edilmiştir. Pek azı müstesna olmak üzere hususi bir olay üzerine gelmiş olan nice âyetlerin maksadı sadece o olayı izah etmek ve hükmünü serdetmek değil, bu münasebetle Müslümanlara kıyamet gününe dek uyaçakları, uygulayacakları kurallar tafsilatlı yahut çerçeve hükümler olarak açıklanmış bulunmaktadır. Kur'an'ın hakkı ihtiva etmesi, hakikatleri, olanı ve olması gerekeni bildirmesi, “usul öğretme, umumi ve hususi hükümler koyma, bilgi verme” şeklinde gerçekleşmiştir. Allah'ın Hz. Peygamber'e, sonra onun aracılığıyla insanlara hakikati öğretmesi, önce Kur'an vahyi ile sonra Sünnet ile mümkün olabilir.¹¹⁷ Sünnet, mânâ ve hükmün Allah tarafından bildirilmesi ve Hz. Peygamber'in içinde içtihadı dayalı olanların da bulunduğu bütün tasarruflarının ilâhî kontrol altında bulunması hususiyetini taşıyan hakikat kaynağıdır. Hz. Peygamber Kur'an'ı anlama, küllî kaideleri hususi mevzulara, alakalara ve sorunlara uygulama hakkında hata edemez çünkü bunlar bütün peygamberlerin aslî vazifeleri olan tebliğin içinde yer almaktadır. Başkaları ise bu konuda hata edebilir, yanlış içtihadta bulunabilir. Yargılamada ve hüküm vermede diğer insanlar gibi Hz. Peygamber'in de objektif verilere, ispat vasıtalarına dayanma zorunluluğu vardır. Veriler ve deliller hangi hükme götürüyorsa o hükmün izah edilmesi gerekir. Bu nokta-

¹¹⁵ Bk. Taberî, *Câmi'l-beyân*, 14/333; Hâzin, *Lübâb*, 3/94-94; Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 3/429-430.

¹¹⁶ Bk. en-Nisâ 4/105; İcî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/403-404.

¹¹⁷ Kur'an ile sünnetin, et ile tırnak gibi ayrılmaz değerler olduğuna dair bk. Hacı Çiçek, “Mü'mini İnşâ Etme Bağlamında Ebû Muhammed Sehl et-Tüsterî'nin Şart Koştuğu Yedi Temel Kural'ına Dair Bir Değerlendirme”, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 21 (2023), 101-122.

da Hz. Peygamber de yanılabilir demek doğru değildir zira Kur'an, içinde gösterdiği usule ve hükümlere göre hükmetmeyi, mahkemeye gelen davalarda hain ve haksız olduğu anlaşılan tarafı tutmamayı ve savunmamayı istemektedir. Bir suç veya günah işleyen bunu başkasına atamaz, iftira ve bühtanda bulunamaz. İnsanların bilgilerinin kâfi gelmeyeceği, Allah'ın bildirdiklerine ihtiyaç duyulacağı durum her an söz konusudur. Bunların tümünü bilme, anlama ve yeri geldiğinde olaylara uygulama hususunda Hz. Peygamber'in yanılması düşünülemez. Allah bunları göstermiş, bildirmiş, Hz. Peygamber de bunlara göre hüküm vermiş olmaktadır. Ancak mucizeler bir yana, Hz. Peygamber de kural olarak herkes için geçerli olan ispat vasıtalarına, objektif verilere dayanır ve bunlara bağlı olarak yanılabilir; bir suçsuz aleyhine hükmedebilir, bu hükümden dolayı, diğer bütün hâkimler gibi o da sorumlu tutulamaz. Bütün vebal ve mesuliyet onu ve hâkimleri yanıltan hainlere, hakka ve emanete riayet etmeyenlere ait olur. Nitekim Hz. Peygamber bir hadiste şöyle buyurmuştur: "Ben ancak bir beşerim ve siz bana davalarla geliyorsunuz. Olur ki biriniz delilini daha güzel ifade eder de ben, ondan işittiğime dayanarak lehinde hükmederim. Her kime, kardeşine ait bulunan bir hakkı hükmederek verirsem sakın onu almasın; çünkü ona ateşten bir parça vermiş olurum!"¹¹⁸

Buna göre Hz. Peygamber'in içtihatla hükmetmesi câiz olur. Bu konuda onun içtihatla hüküm verdiği hatta bazen yanıldığı ve Allah tarafından hatasının düzeltildiği söz konusudur.¹¹⁹ Hz. Peygamber'in Allah'ın gösterdiği ile hükmetmesi, hususi ve umumi mevzulu nasslarla hüküm vermesi ve bunları yorumlayarak temas etmediği mevzulara yayıp içtihat ile hükmetmesi anlamına gelir. Aslında kıyas ederek hüküm vermek nasla hüküm vermek anlamını taşır çünkü kıyas yapan nassan hareket etmektedir, onu ölçü olarak almaktadır.¹²⁰ Burada anlatılanlar muvacehesinde şunu söylemek mümkündür: Hak konusu her ne kadar herkesi ilgilendiriyorsa da özellikle hukuk ve kanun ehlini doğrudan alakadar ettiğinden onun yerine gelmesi ve sahibini bulması için çalışmada bulunmaları onların vazifesi olarak görülebilir. Dava sahibinin konumu, ünü, malı, derecesi, temin ettiği fayda ne olursa olsun hukuk ve kanun ehlinin, haksız olduğu halde dava

¹¹⁸ *Buhârî*, "Şehâdât", 27; *Müslim*, "Akzıye", 4.

¹¹⁹ Bk. Abese 80/1-10.

¹²⁰ Bk. Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 6/34-36; Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 2/135-138.

sahibinin tarafına meyletmeleri, hükmün onun lehine olması için gayret göstermeleri kabul edilir bir vaziyet değildir. Onlar bilgilerini ve maharetlerini, her hâlükârda lehte veya aleyhte hüküm vermeye değil, hakkın tezahür etmesi ve sahibini bulması için kullanmalıdırlar. İşte hukuk ve kanun ehlinin bu anlayışla, bu ahlâkla muttasif olmaları, başka bir ifadeyle haklı olanların davalarını müdafaa etmeleri ve haksız olanların davalarında barışı aramaya, ceza ve tazminat hususunda adalet ve hakkaniyeti gerçekleştirmeye katkı sağlayacak hedefler için uğraşmaları gerekir. Ancak bu durumda hukuk ve kanun ehli mesleklerine meşruiyet kazandırmış ve temelini muhafaza etmiş olurlar.¹²¹

Hz. Peygamber'in insanlara karşı mesuliyeti dâhilinde ictimâî hayatta insanlara yönelik yerine getirmesi gereken nice meseleler vardır. Bunların başında adaletin uygulanması olduğu söylenebilir. Bu bakımdan arzulanan adaletin gerçekleşmesi hususunda yapılan her türlü müspet faaliyet insanlara karşı ifa edilmesi icap eden bir borçtur. Bu noktada Hz. Peygamber insanlar arasında adaleti sağlamış ve tevzi etmiştir.¹²²

Kur'an'da, Hz. Peygamberin görevinin tebliğ etmekten ibaret olduğu, ayrıca Allah'ın insanların açıkladıklarını ve gizlediklerini bildiği belirtilmiştir.¹²³ Bundan Hz. Muhammed'in peygamberlik haricinde bir işinin ve sıfatının bulunmadığı anlamı çıkarılamaz çünkü bu, Hz. Peygamber'in yaptığı tebliğden sonra insanların mesuliyet konusunda diyecek bir şeylerinin kalmayacağını vurgulamak içindir. Kur'an'da peygamberlerin gönderiliş gayesinden bahsedilirken insanların Allah'a karşı bir mazeret ileri sürmelerine fırsat vermeme hususu açıkça beyan edilmiştir.¹²⁴ Hz. Peygamber'in sadece bir uyarıcı olduğu ve insanlara baskı kurup onları dinin gereklerine zorla tabi kılma gibi bir vazifesinin bulunmadığı ifade edilmiştir.¹²⁵ Burada mesuliyetin insanların üzerine yüklendiği anlaşılmaktadır. Hz. Muhammed'in peygamberlik görevinin yanında bir kul olarak mükellef olduğu ve ifa ettiği başka vazifelerinin bulunduğu; âyet ve hadislerde belirtildiği ve tarihen sabit olduğu gibi onun devlet reisi, hâkim, kumandan, eğitimci vs. niteliklerle mühim içtimai işler icra ettiği bilinmektedir. Yukarıda işaret edildiği gibi Hz. Peygam-

¹²¹ Bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 2/135-138.

¹²² Konuya dair geniş bilgi için bkz. Hacı Çiçek, "Zemahşerî'nin, Keşşâf'ta Adalet Kavramına Getirdiği Yorum ve Analizler", *Route Educational and Social Science Journal* VIII/10 (2021), 136-145.

¹²³ Bk. el-Mâide 5/99; Hâzin, *Lübâb*, 2/82.

¹²⁴ Bk. en-Nisâ 4/165; Hâzin, *Lübâb*, 1/449-450.

¹²⁵ Bk. el-Ğaşiye 88/22; Hâzin, *Lübâb*, 4/422.

ber'in ilâhî iradeyi beyan etmek üzere Kur'an'da geçen veya geçmeyen hükümler ortaya koymuş olması da onun tebliğ vazifesinin şümûlündedir ki bu hükümlere genelde "Sünnet" denilmektedir.¹²⁶

Hız. Peygamber, insanlara karşı mesuliyeti çerçevesinde, Allah'tan başka bir koruyucu ve bir aracı olmaksızın O'nun katında bir araya gelmenin endişesini taşıyan insanları Kur'an ile uyarılmış, onların günahlardan sakınmasını istemiştir.¹²⁷ Bu uyarıdan yararlanması beklenenler Müslüman oldukları halde yanlış işler yapanlar, âhirete inanan Ehl-i kitap mensupları ve öldükten sonra dirilme ile ilgili haberleri duyup da bunların doğru olabileceğini düşünerek kaygılanan müşrikler olarak ifade edilmiştir.¹²⁸ Yine Kur'an'da şöyle buyurulmuştur: *"İnkârcılar, "Ona rabbinden bir mûcize indirilse ya!" diyorlar. Sen ancak bir uyarıcısın; her topluluğun da bir kılavuzu vardır."*¹²⁹ Bu âyete göre Hz. Peygamber sadece bir uyarıcıdır; her topluluğun bir yol göstericisi yani peygamberi de vardır. Hz. Peygamber aynı zamanda bütün insanlara yol göstericidir. Hz. Peygamber sadece kendisine emanet edilen mesajı tebliğ etmekle görevlidir, asıl hidayete kavuşturan ise yalnızca Allah'tır. İnkârcılar, Allah tarafından görevlendirilmiş bir peygamber olduğuna dair Hz. Peygamber'den mucize istiyorlardı¹³⁰ lakin Hz. Peygamber'in asıl görevi insanlara mucize göstermek değil, onları uyarmak, yanlışlık, haksızlık ve dalaletten sakındırmaktır. Allah her topluluğa uyarıcı olarak peygamber göndermiş,¹³¹ peygamberlerini mûcizelerle desteklemiş olmakla birlikte kendisi izin vermedikçe hiçbir peygamber mûcize gösterememiştir.

Kur'an'da insanları en iyi bilen Allah olduğu, O dilerse insanlara merhamet edeceği, dilerse ceza vereceği, Hz. Peygamber'in insanlardan mesul bir vekil olarak da gönderilmediği beyan edilmiştir.¹³²

¹²⁶ Bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 2/345-346.

¹²⁷ Bk. el-En'âm 6/51; Hâzin, *Lübâb*, 2/114.

¹²⁸ Bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/349; Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 2/408-409.

¹²⁹ Bk. er-Ra'd 13/7; Hâzin, *Lübâb*, 3/6.

¹³⁰ Bk. el-İsrâ 17/90-93; el-Furkan 25/7-8.

¹³¹ Bk. Fâtır 35/24; Hâzin, *Lübâb*, 3/456.

¹³² Bk. el-İsrâ 17/54; el-Mülk 67/14; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 14/624-625; Hâzin, *Lübâb*, 3/464; Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 3/492-493; Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 9/7-8, 5/178-179.

Kur'an'da Hz. Peygamber'in Allah tarafından insanlara sadece bir müjdecî ve uyarıcı olarak gönderildiği, bu görevinden dolayı dileyenin rabbine giden bir yol takip etmesi haricinde hiçbir karşılık istemediği bildirilmiş, ona Allah'a dayanıp güvenmesi ve hamederek yüceliğini dile getirmesi emredilmiştir.¹³³ Allah'ın Hz. Peygamber'i tanık, müjdecî, uyarıcı, O'nun izniyle Allah'a davet edici ve etrafını aydınlatan bir ışık olarak gönderdiği belirtilmiştir. Hz. Peygamber'in Allah'ın kendileri için büyük bir lütfunun bulunduğu müminleri müjdelemesi, inkârcılara ve ikiyüzlülere kulak asmaması, onların verdikleri eziyete aldırmaması, Allah'a dayanıp güvenmesi ona emredilmiştir.¹³⁴ Dolayısıyla Hz. Peygamber'e kendisinin insanlara sadece bir uyarıcı olduğunu demesinin emredilmiş olduğu ve bunu defalarca belirttiği görülmektedir.¹³⁵

7. Hz. Peygamber'in İnsanlara Karşı İyi Davranması

Hz. Peygamber'den Allah'ın yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet etmesi, insanlarla en güzel şekilde tartışması da talep edilmiştir. Bu ise Hz. Peygamber'in vahiy ile hareket etmekten mesul tutulduğunu göstermektedir. Bununla beraber Allah'ın, yoldan sapanların ve doğru yolda olanların kimler olduğunu çok iyi bildiği ifade edilmiştir.¹³⁶ Kur'an'da Hz. Peygamber'in insanlara karşı mesuliyetini yerine getirirken Allah'ın lütfettiği merhamet sayesinde onlara yumuşak davrandığı, şayet kaba, katı kalpli biri olsaydı, onların etrafından muhakkak dağılıp gitmiş olacakları belirtilmiştir. Hz. Peygamber'e insanları affetmesi, onların bağışlanmasını dilemesi, iş hakkında onlara danışması, karar verince de Allah'a güvenmesi emredilmiştir.¹³⁷ Bu çerçevede Firavun'un sınırı aşması nedeniyle Hz. Musa'nın ve Hz. Harun'un birlikte ona gittikleri, aklını başına toplaması veya içine bir korku düşmesi için her ikisinden ona söyleyeceklerini yumuşak bir üslupla söylemeleri gerektiği ifade edilmiştir.¹³⁸ Dolayısıyla Hz. Peygamber Allah'a itaat edenlerin cennete gireceklerini müjdelemiş, asilerin ise cezalandırılacağını haber vermiş, insanlara tövbe edip Allah'a yönelmelerini, O'na sığınıp lütuf ve bağışlama di-

¹³³ Bk. el-Furkân 25/56-58; Semerkandî, *Tefsîru's-semerkandî*, 2/463-464.

¹³⁴ Bk. el-Ahzâb 33/45-48.

¹³⁵ Bk. Sebe' 34/28; Yâsîn 36/70; Sâd 38/65.

¹³⁶ Bk. en-Nahl 16/125; Kannevcî, *Fethu'l-beyân*, 7/339-341.

¹³⁷ Bk. Âl-i İmrân 3/159; Semerkandî, *Tefsîru's-semerkandî*, 1/311.

¹³⁸ Bk. Tâhâ, 20/43-44; Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'an*, thk. Ebû Bilal Ğanîm b. Abbas b. Ğanîm (Riyad: Dâru'l-vatan, 1997), 3/331-332.

lemelerini tavsiyede bulunmuştur. Anlaşılan şudur ki âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olan¹³⁹ ve yüce ahlâk üzere bulunan¹⁴⁰ Hz. Peygamber mesul tutulduğu vahyi, başka bir ifadeyle İslâm'ın evrensel mesajını insanlara tebliğ ederken muhataplarda nefret uyandıracak hiçbir davranışta bulunmamış; her türlü kötü addedilecek tavırdan uzak durmuştur. Böylece o Kur'an'ı tebliğ etmede onu yaşayarak İslami hayatı bizzat gösteren örnek bir şahsiyet olmuştur. Hz. Peygamber'in rahle-i tedrisinde yetişen sahabe de sonraki nesilleri yetiştirebilecek seviyeye gelmiş örnek bir toplum haline gelmişlerdir. Hz. Peygamber sahabeye değer vermiş, iş ve benzeri hususlarda onlarla istişarede bulunmuş; idarede birtakım görevler vererek ümmetin işlerinde mesuliyet yüklemiştir. Bu bakımdan Hz. Peygamber'in eliyle yetişen ilk örnek nesil olmaları hasebiyle sahabe büyük bir yeri ve kıymeti haizdirler.¹⁴¹

Hz. Peygamber insanlara karşı mesul tutulduğu hususları ilahi vahiy istikametinde hareket ederek gayet nazik bir dil ile ifade etmiştir. O delilsiz konuşmamıştır.¹⁴² Allah'tan aldığı vahyi; emir ve yasakları açıkça ortaya koymuştur. İnsanlardan akıllarını çalıştırmalarını gerektiren soru ve yaklaşımlarda bulunmuştur.¹⁴³ Binaenaleyh davranışları ile herkes için örneklik teşkil ettiği görülmektedir. Bu noktada Kur'an'da geçen diyaloglar büyük önem arz etmektedir.¹⁴⁴

Kur'an'da Hz. Peygamber'in insanların içinden Allah'ın lütfuna ve âhiret gününe umut bağlayanlar, Allah'ı çokça ananlar için şüphesiz güzel bir örneklik bulunduğu açıkça ifade edilmiştir.¹⁴⁵ Hz. İbrahim'de ve ona uyanlarda da güzel bir örneklik söz konusudur.¹⁴⁶ Hz. Peygamber'e Hz. İbrahim'in dinine uyması vahyedilmiştir.¹⁴⁷ Hz. İbrahim ve ona uyanlar kavimlerine, Allah'ı bırakıp da kulluk yaptıkları ile hiçbir ilişkilerinin ol-

¹³⁹ Bk. el-Enbiyâ 21/107; Semerkandî, *Tefsîru's-semerkandî*, 2/382; 3/413; Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'an*, 3/413.

¹⁴⁰ Bk. el-Kalem 68/4; Semerkandî, *Tefsîru's-semerkandî*, 3/392.

¹⁴¹ Bk. Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 5/59-68; İbn Atiyye, *el-Muharrar*, 2/404-406; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 4/144-146.

¹⁴² Bk. el-Enfâl 8/42; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dimaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye, *Bedâ'i'u't-tefsîr*, thk. Yüsrî es-Seyyid Muhammed – Salih Ahmed eş-âmî (Beyrut: Dâru İbn hazm, 2008), 1/446.

¹⁴³ Bk. Âl-i İmrân 3/65; el-En'âm 6/50; Hûd 11/25-43; Lokman 31/25; el-Ankebût 29/61, 63; ez-Zuhruf 43/9.

¹⁴⁴ Bk. el-Bakara 2/258; Meryem 19/41-50; Sâffât 37/85-93.

¹⁴⁵ Bk. el-Ahzâb 33/21; Baklî, *Arâ'is*, 3/138; Kannevcî, *Fethu'l-beyân*, 11/66-67.

¹⁴⁶ Bk. el-Mümtehine 60/4, 6; Burada "Bütün peygamberler kardeşler" (Buhârî, "Ehâdisu'l-enbiyâ" 48 H. No: 3443) hadisini hatırlamada fayda vardır.

¹⁴⁷ Bk. en-Nahl 16/123; Baklî, *Arâ'is*, 2/342-343.

madığını, onları reddettiklerini bilmelerini, sadece Allah'a dayanıp güvendiklerini, O'na yönediklerini; dönüşün de ancak Allah'a olacağını söylemişlerdi.¹⁴⁸ Bu ise mü'minlerin örnek almaları gereken bütün peygamberlerin insanlara ulaştırmaya çalıştıkları ortak mesajdır.

Hz. Peygamber'e kitaptan kendisine vahyedilenleri okuması emredilmiştir.¹⁴⁹ Kur'an'da Ehl-i Kitap'la mücadelenin sadece en güzel yolla sürdürülmesi ve mü'minlere kendilerine de onlara indirilene de inandıklarını söylemeleri, böylece hem kendilerinin ilahının hem onların ilahının bir olduğu, Hz. Peygamber'in ve beraberindekilerin O'na teslim olmuş buldukları ifade edilmiştir.¹⁵⁰ Hz. Peygamber'e iyilikle kötülüğün bir olmayacağı, kötülüğü en güzel olan davranışla savması; o zaman kendisiyle arasında düşmanlık bulunan kimsenin sıcak bir dost oluvereceği belirtilmiştir.¹⁵¹ Dolayısıyla gerek Hz. Peygamber'in gerekse önceki peygamberlerin, indirilen vahyin aydınlığında hareket edip Allah'ın kullarını incitecek, başka bir ifadeyle ilahi davete icabet etmeye engel teşkil edecek her türlü davranıştan sakındıkları ve de sakındırıldıkları görülmektedir.

Hz. Peygamber, insanlara karşı mesuliyetini insanlara ikrar ettirip Allah'ı şahit tutarak ifa ettiğini, herkesi ilgilendiren Kur'an'ın evrensel mesajı niteliğindeki Vedâ Hutbelerinde dile getirmiştir.¹⁵²

Sonuç

Allah, insanları yaratmış ve onları başıboş bırakmamıştır. İçinde buldukları karanlıklardan çıkıp aydınlığa kavuşmaları; dünya ve ahiret mutluluğunu elde etmeleri için onlara peygamberler göndermiştir. Gönderilen peygamberler, kendilerine indirilen vahiy ile gönderildikleri toplumlara karşı mesul tutulmuşlardır. Her peygamber kendisi-

¹⁴⁸ Bk. el-Mümtehhine 60/4; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, thk. es-Seyyid b. Abdulkasud b. Abdurrahim (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.), 5/517-518; Mehmet Demir, "Mümtehhine Sûresinin Muhtevası ve 5. Âyeti Bağlamında Mü'minlerin İnkârcılar için Fitne Olması Meselesi", *Harran İlahiyat Dergisi*, 48 (2022), 147 – 165.

¹⁴⁹ Bk. el-Ankebût 29/45; Begavî, *Me'âlimi*, 6/244.

¹⁵⁰ Bk. el-Ankebût 29/46; Begavî, *Me'âlim*, 6/247-248.

¹⁵¹ Bk. Fussilet 41/34; Ebü'l-Meâlî Muînüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed el-Îcî es-Safevî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Abdulhamid Hendâvî (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2004), 4/46.

¹⁵² Buhârî, "Hac", 132 (H. No: 1739), "Megâzi", 77 (H. No: 4406); Müslim, "Hac", 147 (H. No: 1218); Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, (Beyrut: Dâru't-ta'sîl, 2014), "Menâsik", 76 (H. No: 3071), 84 (H. No: 3090); Bünyamin Erul, "Vedâ Hutbesi", (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2012) 42/591-593.

ne indirilen vahiy ile hareket ederek ilahi mesajı kavmine iletmiştir. Hz. Peygamber gönderildiği insanları ilahi vahiy ile uyarmak, aralarında tartışma konusu olan meseleleri çözüme kavuşturmak ve müjdelemek hususlarında mesul tutulmuştur. Hz. Peygamber, insanlara gönderilen peygamberlerin sonuncusudur. Arapça konuşan bir toplum içinden çıkmış ise de o bütün insanlara karşı evrensel ilahi mesajı ulaştırmak üzere mesuliyet yüklenmiştir. Allah'ın, Hz. Peygamber'e indirdiği ilahi vahiy tebliğ etmede insanlara karşı görevini Kur'an doğrultusunda ifa etmiştir.

Peygamberler, insanlara karşı nasıl muamelede bulunacaklarına dair kararlarını vahyin ışığında vermiş, toplumu yönetmiş, kötülük, çirkinlik ve zulüm namına ne varsa karşı çıkmışlardır. Bütün peygamberler, insanları sadece Allah'a kulluk etme davetiyle görevlendirilmişlerdir.

İlahi mesajın ilk muhatapları ve ilk uygulayıcıları peygamberlerdir. Peygamberler, diğer insanlar gibi beşer olarak yaşayıp ahirete intikal etmişlerdir. Hz. Peygamber de bir melek değildir, diğer insanlar gibi ölümlü bir varlıktır. Ancak o, önemli bir hedef uğruna ve âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir. Yüklendiği evrensel nübüvvet vazifesine, öncelikle yakın akrabalarına ilahi mesajı tebliğ ederek başlamıştır. Kur'an'ın evrensel mesajını insanlara tebliğ ederken muhataplarda nefret uyandıracak hiçbir davranışta bulunmamış, kötü sayılabilecek her türlü tavırdan uzak durmuştur. Bu tavır ve davranışları, vazifesini büyük bir mesuliyet şuuru içinde ifa ettiğini göstermektedir.

Kaynakça

- Baklî, Rûzbiân. *'Arâ'isü'l-beyân*. Thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2008.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Me'âlimü't-tenzîl*. Thk. Muhammed Abdullah en-Nemir vd. Riyad: Dâru taybe, 1989.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. Thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşî. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî. *Şaḥîḥ'l-buhârî*. Dimaşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2002.
- Bulut, Hasan. *Kur'ân'a Göre İnanç ve Davranışlarda İfrat ve Tefrit*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2019.

- Bulut, Hasan. "Kur'ân ve Sünnet Perspektifinde Dindarlık Ölçütü Olarak İtidal". Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 26/1 (2021), 93-121.
- Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dimaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim. *Bedâ'iu't-tefsîr*. Thk. Yüsrî es-Seyyid Muhammed – Salih Ahmed eş-âmî. Beyrut: Dâru ibn hazm, 1428/2008.
- Çiçek, Hacı. "Arap Cahiliye Döneminde Bir Babanın, Çocuğuna Hikmetli Öğütleri -İslamî Değerler Bağlamında Pedagojik Bir Analiz". Journal of Social and Humanities Sciences Research VI/38 (2019), 1471-1480.
- Çiçek, Hacı. "Zemahşerî'nin, Keşşâf'ta Adalet Kavramına Getirdiği Yorum ve Analiz-ler". Route Educational and Social Science Journal VIII/10 (2021), 136-145.
- Çiçek, Hacı. "Mü'mini İnşâ Etme Bağlamında Ebû Muhammed Sehl et-Tüsterî'nin Şart Koştuğu Yedi Temel Kural'ına Dair Bir Değerlendirme". Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 21, (2023), 101-122.
- Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman. *Sünen*. Thk. Nebil b. Haşim b. Abdullah el-Ğamerî. Mekke: Dâru'l-başâiri'l-İslamiyye, 1998.
- Demir, Mehmet. "Mümtehine Sûresinin Muhtevası ve 5. Âyeti Bağlamında Mü'minlerin İnkârcılar için Fitne Olması Meselesi". Harran İlahiyat Dergisi, 48 (2022), 147 – 165.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *el-Bağrû'l-muhtâf*. Thk. Adil Ahmed Abdulmevcud – Ali Muhammed Muavvad. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1993.
- Ebüssuûd Efendi. *İrşâdü'l-'akli's-selîm*. Beyrut: İhyâi't-türâsî'l-arabî, ts.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı*. Çev. Cahit Koytak – Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 2015.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbûrî. *el-Müstedrek*. Thk. Mustafa Abdulkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2002.
- Hamîdullah, Muhammed. *el-Veşâ'iki's-siyâsiyye (Mecmû'atü'l-veşâ'iki's-siyâsiyye li'l-'ahdi'n-nebevî ve'l-ğilâfeti'r-râşide)*. Beyrut: Dâru'n-nefâis, 1987.
- Hâzin, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin el-Bağdâdî. *Lübâbü't-te'vîl fî me'ânî't-tenzîl*. Thk. Abdusselam Muhammed Ali Şahin. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2004.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: Dâru't-tûnisîyye, 1984.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Girnâtî el-Endelüsî. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. Thk. er-Rahhâle el-Fârûk vd. Beyrut: Dâru'l-hayr, 2007.
- İbn Berracân, Ebü'l-Hakem Abdüsselâm b. Abdirrahmân b. Ebi'r-Ricâl Muhammed el-Lahmî. *Tefsîr İbn Berracân*. Thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, ts.

- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*. Thk. Muhammed Hüseyin Şemsuddîn. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1998.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *es-Sünen*. Beyrut: Dâru't-ta'sîl, 2014.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1983.
- Îcî, Ebü'l-Meâlî Muînüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Îcî es-Safevî. *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. Thk. Abdulhamid Hendâvî. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 2004.
- Kannevcî, Ebü't-Tayyib Muhammed Sıddîk Bahâdır Hân b. Hasen b. Alî. *Fethu'l-beyân fî maqâsidi'l-Kur'ân*. Thk. Abdullah b. İbrahim el-Ensârî. Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 1992.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Kâsımî, Cemâleddin. *Mehâsinü't-te'vîl*. Thk. Muhammed Fuad Abdulbakî. Dâru İhyâi'l-kütübî'l-arabiyye, 1957.
- Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1985.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*. Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî. Beyrut: Muessesetu'r-risâle, 2006.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *es-Semerkandî. Te'vîlâtü Ehlî's-sünne (Te'vîlâtü'l-Kur'ânî'l-'azîm)*. Thk. Fatıma Yûsuf el-Haymî. Beyrut: Müessesî'r-risêti nâşirûn, 2004.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüket ve'l-'uyûn*. Thk. es-Seyyid b. Abdulmaksud b. Abdurrahim. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, ts.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Şaḥîḥ Müslim*. Thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fârâbî. Riyad: Dâru taybe, 2006.
- Pânîpetî, Senâullah. *et-Tefsîrü'l-Maḏharî*. Thk. Ahmed İzzo İnâye. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsî'l-arabî, 2004.
- Râzî, Fahrüddîn. *Mefâtîḥu'l-ğayb*. Thk. Seyyid Umrân. Kahire: Dâru'l-hadis, 2012.
- Sa'lebî, İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nîsâbûrî. *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*. Thk. Ebû Muhammed b. Âşûr (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsî'l-arabî, 2002.
- San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî. *Tefsîr Abdürrezzâk*. Thk. Mahmud Muhammed Abduh. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1999.
- Sehâvî, Ebü'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed. *Tefsîrü'l-Kur'ân*. Thk. Musa Ali Musa Mes'ud – Eşref Muhammed Abdullah el-Kassâs. Kahire: Dâru'n-neşr li'l-cemâât, 2009.

- Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr. *Tefsîru'l-Şur'an*. Thk. Ebû Bilal Ğanîm b. Abbas b. Ğanîm. Riyad: Dâru'l-vatan, 1997.
- Semerkindî, Ebû'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Tefsîru's-semerkandî*. Thk. Ali Muhammed Muavvad vd. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1993.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî. *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr*. Kuveyt: Dâru'n-nevâdir, 2010.
- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed Hüseyin. *el-Mîzân fî tefsîri'l-Şur'ân*. Beyrut: Müessetü'l-a'lâ li'l-matbuât, 1997.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî. *Câmi'u'l-beyân*. Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî. Kahire: Dâru hicr, 2001.
- Tuncer, Eyyüp. *Endonezya'da Tefsir Çalışmaları*. İstanbul: Kitap Dünyası, 2023.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî. *et-Tibyân fî tefsîri'l-Şur'ân*. Thk. Ahmed Habib Kasru'l-âmîlî. Beyrut: Dâru ihyâit'türâsi'larabî, ts.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an haķâ'iki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eķâvil fî vücûhi't-te'vil*. Thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud – Ali Muhammed Muavvad. Riyad: Mektebetü abîkân, 1998.

Etik Beyan / Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

TEK YAZARLI

Yazar(lar) / Author(s)

Mehmet Demir

Finansman / Funding

Yazar bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The author acknowledges that received not external funding support of this research.

Çıkar Çatışması / Competing Interests

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler / The author declares that he have no competing interests.